

VILNIAUS PEDAGOGINIS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOTYROS KATEDRA

Vincetas Drotvinas

LEKSIKOLOGIJOS UŽDUOTYS

Studento knyga

Vilnius 2002

Leidinį apsvarstė ir rekomendavo spaudai Lituanistikos fakulteto Lietuvių kalbotyros katedra (2002-05-22 ,protokolo Nr. 5)

Recenzavo doc. dr. Stasys Keinys ir dr. Jolanta Zabarskaitė

Turinys

PRATARMĖ	5
LIETUVIŲ KALBOS LEKSIKOLOGIJA	8
I. SEMASIOLOGIJA	9
1. Žodis kaip ženklas	9
2. Leksinė semantika	10
3. Leksinė semantinė informacija vienakalbiuose žodynuose.	11
4. Sinonimija	12
5. Homonimija	14
6. Antonimija	15
II. ONOMASIOLOGIJA	16
7. Bendriniai žodžiai (apeliatyvai)	16
8. Tikriniai žodžiai (onimai)	17
III. KILMINĖ LEKSIKOS SKAIDA	19
9. Leksikos kilmė	19
10. Leksikos plėtra	24
IV. LEKSIKOS SISTEMA	25
11. Tarminė leksikos skaida	25
12. Stilistinė leksikos įvairovė	26
13. Terminologija	27
14. Terminografija	28
V. FRAZEOLOGIJA	29
15. Frazeologija	29
VI. KURSO APIBENDRINIMAS	31
16. Kurso apibendrinimas	31

PRATARMĖ

Leksikologijos kurso uždavinys yra suteikti studentams visumą teorinių žinių apie leksikos bei frazeologijos sistemą ir jos funkcionavimą. Pastaraisiais dešimtmečiais plečiasi leksikos ir frazeologijos tyrimų sritys, gausėja studijinių darbų, tačiau kol kas neturime apibendrinamojo, akademinio leksikologijos kurso. Dėl to sisteminę leksikologijos kurso apžvalgą susidarome iš universitetinio leksikologijos vadovėlio, tiesa, šiandien jau nepasižyminčio naujumu¹. Atsakymą į daugumą teorinių leksikologijos klausimų randame taip pat leksikologijos mokomųjų knygų², kalbotyros įvado originalių (lietuviškų) ar verstinių vadovėlių, ir, žinoma, stilistikos vadovėlių puslapiuose³ (tai leidžia dažnu atveju sugretinti dviejų ar daugiau autorių nuomones).

Universitetinis leksikologijos, kaip ir kitų lietuvių kalbos sisteminių dalykų, kursas susideda iš paskaitų ir pratybų (jų temų ir valandų santykis nustatomas studijų plane arba gali būti keičiamas dėstytojo nuožiūra). Kas nesitenkina teorinio kurso žiniomis ir nesiriboja vien teiginių įsiminimu, tas turi daugelį dalykų įtvirtinti praktiniais pavyzdžiais. Mat visada šalia grynai teorinių klausimų aiškinimo lieka temų, kurioms pasisavinti reikia ir studentų savarankiško darbo. Pratybų paskirtis yra įtvirtinamoji: bendruosius teisinius pagrįsti, pailiuotuoti studijuojamosios kalbos leksikos bei frazeologijos duomenimis. Studentai turi išmokti stebėti lietuvių leksikos ir frazeologijos faktus, gebėti juos kvalifikuotai analizuoti, mokėti naudotis leksikologijos mokslinė informacija bei leksikografijos šaltiniais, susiformuoti praktinius leksikos vartojimo įgūdžius ir gebėjimą įgytas žinias perteikti mokiniam. Deja, teturime vienintelį leksikologijos pratybų rinkinį, kuris per du dešimtmečius gerokai senstelėjo (pirmiausia dėl iliustracinės medžiagos atrankos), o ir šiaip šiandien sunkiai, ypač studentams neakivaizdininkams, prieinamas.⁴

Šios „Leksikologijos užduotys“ parašytos pagal Vilniaus pedagoginio universiteto Lituanistikos fakulteto „Lietuvių filologijos“ specialybės bakalauro

¹ *Jakaitienė E.* Lietuvių kalbos leksikologija. V., 1980.

² *Barauskaitė J.* Leksikologijos pradmenys (leksinė semantika). V., 1979; *tos pačios* Leksikologijos pradmenys (leksikos sluoksniai). V., 1980; *tos pačios* Lietuvių kalbos frazeologizmai. V., 1982; *Drotvinas V.* Pagrindinės leksikologijos sąvokos. V., 1986; *to paties* Lietuvių kalbos leksika ir frazeologija. V., 1987.

³ *Palionis J.* Kalbos mokslo pagrindai. V., 1985, 2 leidimas, 1999. Plg. taip pat Sirtautas V. Kalbotyros pradmenys. Šiauliai, 1981. Leksikologijos studijoms vertingi darbai: Pikčilingis J. Lietuvių kalbos stilistika II d. Leksinė stilistika. V., 1975. Župerka K. Lietuvių kalbos stilistika. V., 1983.

⁴ *Laigonaitė A., Jakaitienė E.* Lietuvių kalbos leksikologijos ir morfologijos pratybos. V., 1980.

studijų programą⁵ ir skiriamos universiteto stacionarinio, vakarinio ir neakivaizdinio skyrių studentams, taip pat Lietuvos aukštųjų mokyklų studentams lituanistams ar kitų specialybių studentams, einantiems lietuvių kalbos leksikologijos kursą.

„Leksikologijos užduotys“ apima visą programą ir skirstomos užduotys į 16 temų, kurių kiekviena išeinama per vienerias ar dvi pratybas (kai kurioms temoms, pavyzdžiui, leksikos kilmei, gali prireikti ir trijų temų). Kiekvienos temos užduotis yra „dvilypė“ ir susideda iš skaitybos ir pratybų. Atliekant skaitybos užduotis, visose temose pirmiausia siūloma išstudijuoti tam tikrą teorinę literatūrą, kuri padėtų suprasti svarbiausias temas sąvokas ir teiginius. Kiekviena pratybų tema, nelygu jos turinio sudėtingumas, ištyrimo lygis ir lektūros kiekis bei prieinamumas, skaidoma į kelis ar keliolika klausimų. Nors klausimai tėra orientaciniai ir nevienodai detalūs, jie apima įvairius temas aspektus ir turėtų padėti giliau įžvelgti temas esmę. Pagrindinė skaitybos literatūra nurodyta minėtuose mokomuosiuose leidiniuose, tačiau literatūros atskiromis temomis rekomenduojama ir daugiau, ypač naujesnės, kad kiekvienas dėstytojas, o kartais ir studentas, turėtų iš ko pasirinkti (juk ne visi nurodomi straipsniai yra visiškai nauji ir originalūs, kiti sunkiau gaunami). Be to, daugiau ir įvairesnės literatūros praverstų turint pratybas keliose grupėse. Atsižvelgiant į temas apimtį ir sudėtingumą, esamą skaitybos medžiagą, taip pat į studentų pajėgumą savarankiškai išstudijuoti vieną ar kitą klausimą, temas galima plėsti ar glaudinti, dėstytojo nuožiūra užduotis konkretinti ir dozuoti, literatūrą skaityti pasirinktinai.

Pasirengimo pratyboms teorinės medžiagos skaitymo ir pratybinio darbo santykis nėra vienodas, tai lemia pati tema. Teoriniams temoms teiginiams iliustruoti nurodoma rinkti leksikos ir frazeologijos pavyzdžių iš tekstų ir – nelygu tema – iš studijinių straipsnių apie senesnių laikotarpių raštų leksikos reiškinius, kuriuos dera gretinti su dabartinės kalbos faktais. Kitose temose numatyta daugiau darbo su žodynais. Čia studentas gauna galimybę susipažinti ne tik su atskiromis leksikos kategorijomis, bet ir su įvairių tipų žodynais apskritai (tuo studentas pasirengia programos skyriaus – leksikografijos – studijavimui, kuriam specialaus pratybų laiko neskiriama).

Ką konspektuoti (ir ar iš viso konspektuoti) – nereglamentuojama, paliekama studento pasirinkimui. Išskyrus privalomas užduotis raštu, pasiręngti pratyboms studentas gali jam prieinamiausiu būdu. Stropiai atlikę kiekvienos temos praktines užduotis, studentai temų pakartojimui ar savikontrolei, kurso apibendrinimui prieš egzaminą turės savo medžiagą. Savo ruožtu už-

⁵ Lietuvių kalbos leksikologija (LKLE 311). Vilniaus pedagoginis universitetas. Studijų skyrius. Litanistikos fakulteto bakalauro studijų dalykų anotacijos. Vilnius. 1996, p. 53.

duočių temos gali būti naudojamos leksikologijos referatams, semestriniams darbams, taip pat studentų neakivaizdininkų kontroliniams darbams ir panašiai.

Su vienu semestru ir pratybomis kaip pasirengimo egzaminui dalimi leksikologijos studijavimas nesibaigia. Studentai gali rašyti kalbos kursinius darbus iš leksikologijos, atlikti dialektologinę praktiką (dalis jos užduočių yra iš leksikologijos), gali gilintis į dominantę leksikologijos, frazeologijos ar leksikografijos klausimą privalomuose ir privalomai pasirenkamuose dalykuose, rinktis temas bakalauro darbams.

Bemaž keturis dešimtmečius dėstydamas leksikologiją vis aiškiau matau, kad leksikos mokslinės studijos ir populiarūs straipsniai skiriasi nuo mokomosios literatūros, kurios, beje, ir pasiūla nėra pakankamai didelė ir įvairi. Tai, matyt, ir yra viena iš priežasčių, kodėl dalis studentų linkę ribotis vienos knygos, dažniausiai vadovėlio, turiniu ir vargiai tesugeba savarankiškai skaičiuoti mokslinę leksikologijos literatūrą. Tiesa, visi studentai nori mokytis ir išmolti leksikologijos dalyką, tačiau dėl šios ir kitų priežasčių ne kiekvieno jų pastangos būna pakankamai vaisingos. Nors gerai prisimenu Galilėjo Galilėjaus pasakymą, kad žmogaus nieko negalima išmokyti, galima tik padėti jam išmolti pačiam, džiaugėčiausi, jeigu šis leksikologijos klausimynas padėtų studentui išeiti iš susiaurinto savo galimybių rato ir paskatintų jį atskleisti ir panaudoti paslėptus gebėjimus, t. y. padėtų geriau mokytis.

Atiduodamas šį leidinį naudotojams, tikiu, kad jis padės kolegoms dėstytojams tobulinti leksikologijos studijavimą, o studentus paskatins geriau pažinti gimtosios kalbos leksiką ir frazeologiją. Linkiu dėstytojams ir studentams vaisingo bendravimo ir gerų mokymo(si) rezultatų.

Už vertingas pastabas nuoširdžiai dėkoju recenzentams doc. dr. Stasiui Keiniui ir dr. Jolantai Zabarskaitei. Ačiū Stasei Skardžiuivienei ir Rasai Dauđaitei, padėjusioms techniškai rengti šį darbą spaudai.

V.D.

Vilnius, 2001 m. gruodis

LIETUVIŲ KALBOS LEKSIKOLOGIJA

Kurso tikslas – išstudijuoti lietuvių kalbos leksikos ir frazeologijos sistemą. Tam būtina teisingai suvokti pagrindines leksikologijos ir frazeologijos sąvokas ir kategorijas, suprasti kilmės ir raidos dėsnius, žodžio vartosenos šnekamojoje bei rašomojoje kalboje ypatumus, susidaryti žodynų kaip leksikologinės informacijos šaltinių naudojimo įgūdžius.

Pagrindinės temos:

1. Leksikologijos kurso apimtis ir uždaviniai. Lietuvių kalbos leksikos tyrinėjimų apžvalga.
2. Žodis – leksikologijos objektas. Žodžio reikšmės rūšys. Leksinė reikšmė ir jos struktūra. Semų rūšys.
3. Žodis – onomasiologijos objektas. Nominacija ir motyvuočių.
4. Semasiologijos kategorijos (monosemija, polisemija, sinonimija, antonimija).
5. Leksikos kilmė ir raida. Paveldėtinė ir skolintinė leksika. Skoliniai, tarptautiniai žodžiai, jų lietuvinimas. Vertiniai. Svetimybės. Hibridai.
6. Leksikos raida. Naujažodžiai. Naujadarai. Semantikos kitimas. Istorizmai.
7. Leksikos vartoseną. Bendrinė ir tarmių leksika. Terminai (profesinė leksika). Leksika funkcinių stilių atžvilgiu.
8. Frazeologija. Frazeologizmų požymiai. Semantiniai ir struktūriniai tipai. Frazeologizmų sudaromieji žodžiai. Funkcijos, kilmė ir raida.
9. Svarbiausieji lietuvių kalbos žodynai. „Lietuvių kalbos žodynas“, „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“ ir kt. Lietuvių leksikografijos tyrinėjimo apžvalga.

LITERATŪRA

- Barauskaitė J.* Leksikologijos pradmenys (leksinė semantika). V., 1979.
Barauskaitė J. Leksikologijos pradmenys (leksikos sluoksniai). V., 1980.
Barauskaitė J. Lietuvių kalbos frazeologizmai. V., 1982.
Drotvinas V. Pagrindinės leksikologijos sąvokos. V., 1986.
Drotvinas V. Lietuvių kalbos leksika ir frazeologija. V., 1987.
Jakaitienė E. Lietuvių kalbos leksikologija. V., 1980.
Lietuvių kalbos enciklopedija. Sudarė K. Morkūnas. V., 1999.
Sabaliauskas A. Lietuvių kalbos leksika. V., 1990.
Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. V., 1987–1995. T. 2–6.

I. SEMASIOLOGIJA

1. Žodis kaip ženklas

1. Remdamiesi Ferdinando de Sosiūro teiginiais (Ferdinandas de Sosiūras. Iš „Bendrosios lingvistikos kurso“ // „*Mintis ir ženklas*“, 1983), aptarkite sąvoką „kalba – ženklų sistema“. Skaitykite taip pat Johno Fiske's knygos „Įvadas į komunikacijos studijas“ (Vilnius; Baltos lankos, 1998) ištraukas.
2. Kas yra ženklas, kokie jo požymiai, kokių žinote ženklo rūšių. Aptarkite žodžio skirtumus nuo kitų dirbtinių ženklų.
3. Žodis kaip ženklas. Kaip suprantate teiginį „žodis yra dvipusis ženklas“.
4. Aptarkite sąvokas: fonetinis žodis; semantinis žodis; gramatinis žodis; sintaksinis žodis.
5. Raskite kelis žodžio apibrėžimus, išsiaiškinkite nurodomus požymius, sugretinkite apibrėžimų bendrumus ir skirtumus.
6. Paaiškinkite sąvokas *leksema* ir *semema* (*žymiklis* ir *žyminys*, *raiškos planas* ir *turinio planas*).
7. Paaiškinkite teiginį „žodis yra leksemos ir sememos vienybė“.
8. Parinkite žodžių ir paaiškinkite jų leksemos ir sememos santykį.
9. Paaiškinkite, kokias funkcijas turi žodis. Kokia yra pagrindinė žodžio funkcija?
Kaip skirstomi žodžiai pagal atliekamą funkciją?
10. Paaiškinkite, kas yra žodžio leksinė ir žodžio gramatinė reikšmė.
11. Pateikite iš pasirinkto teksto sakinį ir aptarkite kaitomų žodžių leksinės ir gramatinės reikšmės santykį.
12. Paaiškinkite, kas yra žodžio leksinės ir gramatinės reikšmės vienybė.

Papildomi klausimai

2. Leksinė semantika

1. Žodžio leksinės reikšmės samprata.
2. Paaiškinkite, kuo skiriasi žodžio leksinė ir darybinė reikšmė.
3. Paaiškinkite sąvoką *žodžio reikšmės struktūra*.
4. Kas yra sema ir kas yra komponentinė semų analizė. Kokios skiriamos semų rūšys.
5. Apibrėžkite, kas yra konotacija, konotacinė reikšmė, stilistinė konotacija. Parinkite pavyzdžių ir, remdamiesi komponentinės analizės principais, nurodykite bendrąsias ir skiriamąsias žodžių semas.
6. Sudarykite semų analizės schemą ir išanalizuokite žodžius: *ąžuolas, ki-parisas, pušis, obelis*. Išvardinkite jų bendrąsias ir skiriamąsias semas.
7. Aptarkite, kas sudaro semantinį lauką, kas yra leksinė semantinė grupė, teminė grupė, žodžių šeima.
8. Kas yra leksinis valentingumas? Apibrėžkite sąvoką ir nurodykite pavyzdžių. Pateikite nenorminio žodžių reikšmių vartojimo atvejų, atsiradusių dėl leksinio valentingumo nepaisymo.
9. Leksinės reikšmės tipai. Leksinės reikšmės aktualizacija kalbiniame ir buitiniame kontekste.
10. Iš „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ parinkite keletą daugiareikšmių žodžių ir aptarkite reikšmių atsiradimo būdus.
11. Kas yra vardinamoji reikšmė? Kuo skiriasi pagrindinė ir šalutinė reikšmė? Kodėl žodynuose viena reikšmė iškeliamą pirmąją?
12. Aptarkite perkeltinės reikšmės atsiradimo priežastis ir būdus. Kokios dažniausios perkeltinės reikšmės rūšys?
13. Aptarkite tiesioginės ir perkeltinės reikšmės santykį. Ar yra **tik** perkeltinių reikšmių?
14. Paaiškinkite teiginį „perkeltinės reikšmės kaip daugiareikšmių žodžių reikšmių sistemos sudedamoji dalis“.
15. Pakomentuokite pritaikydami leksikai šiuos Rimvydo Šilbajorio žodžius: „*Kasdieninio vartojimo lygyje mūsų kalba - tai tartum fleita, kuria grojamos tik vienaprasmės logiškos gamos. Pakelta prie poeto lūpų, ji dainuoja gražiau už paukštį ulbantį, bet dažnas skaitytojas jos melodijos nesu-pranta.*“ („Netekties ženklai“, 1992.P.681).

3. Leksinė semantinė informacija vienakalbiuose žodynuose.

1. Remdamiesi DLKŽ ir LKŽ įvadais, aptarkite straiptinio sandarą:
antraštinis žodis, variantai, sutrumpinimų sistema
akcentologinė charakteristika
gramatinė charakteristika
žodžio leksinė semantinė sistema
leksinės reikšmės, jų kiekis ir eilė
reikšmių grupės (skyriniai)
aiškinimo būdai
ilustracijos
frazologija.
Kas tobultintina ir taisytina „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ leidi-
muose? Naudokitės K. Vosylytės str. „Apie žodžių reikšmes ir pavyz-
džius trečiajame DLKŽ leidime“. – „Kalbos kultūra“, sąs. 68, 1996. P.
75–80.
2. Vienareikšmiai ir daugiareikšmiai žodžiai šnekoje ir žodynuose (DLKŽ,
LKŽ).
Kur jie teikiami ir kur – nepageidaujami?
Raskite DLKŽ arba LKŽ vienareikšmių žodžių ir juos apibūdinkite.
Raskite DLKŽ arba LKŽ daugiareikšmių žodžių ir juos apibūdinkite.
Paaiškinkite reikšmių aiškinimo (pateikimo) būdus.
3. Kaip atskleidžiama žodžio reikšmių sistema? Naudokitės Z. Šimėnaitės
str. „Daiktavardžio *širdis* semantika“ // Lietuvių kalbotyros klausimai,
t. XXXVII, 1997. P. 62-87.
4. Parinkite daugiareikšmių žodžių – „rekordininkų“ (daiktavardžių, būd-
vardžių, veiksmažodžių).
5. Raskite 5 vienareikšmius / daugiareikšmius žodžius grožinės / mokslin-
ės literatūros tekste (su sakiniais) ir sutikslinkite jų reikšmes DLKŽ.
6. Palenktyniaukime: kas per minutę pasakys daugiau žodžio reikšmių.
Kiek žodžio reikšmių žino visa mūsų akademinė grupė? Pasiaiškinkime,
kiek „Lietuvių kalbos žodyno“ atitinkamame tome liko mūsų neiš-
vardytų žodžio reikšmių.
7. Leksinių reikšmių tipai.
8. Leksinių reikšmių skyrimas ir žymėjimas žodyne (pagal DLKŽ Įvado
III sk. „Žodžio reikšmių aiškinimas“).
9. Raskite 5 daugiareikšmių žodžių pavyzdžius ir aptarkite jų reikšmių tipus.
10. Aptarkite polisemijos rūšis (tipus). Kas yra reguliarioji polisemija?
11. Raskite grožinės, mokslinės literatūros ar publicistikos tekste 5 perkel-
tinės reikšmių atvejus, aptarkite jų tipus.

4. Sinonimija

1. Ką žinote apie sintagminius ir paradigminius žodžių reikšmių santykius? Paaiškinkite valentingumo sampratą. Kas yra leksinis valentingumas? Pailiustruokite pavyzdžiais.
2. Kas yra sinonimija? Remdamiesi literatūra, išplėtokite teiginį apie kalbos vienetų lygiareikšmiškumo santykį. Aptarkite leksinės sinonimijos esmę. Ką vadiname sinonimika?
3. Aptarkite hiponimijos sąvoką. Pateikite hiponimų ir hiperonimų pavyzdžių. Kas sieja hiponimiją su sinonimija?
4. Remdamiesi „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ įvado IV skyriumi „Žodžių reikšmių aiškinimas“, aptarkite sinoniminį žodžių reikšmės aiškinimo būdą.
5. Paanalizuokite A. Lyberio leksikos sinonimų apibrėžimą („Sinonimų žodynas“. V., 2001.). Palyginkite šį apibrėžimą su J. Palionio, J. Pikčilingio, K. Župerkos ir kt. apibrėžimais. Sugretinkite jų bendrus ir skirtumus požymius.
6. Aptarkite leksikos sinonimų klasifikavimo pagrindus. Kaip skirstomi sinonimai? Kokios yra lietuvių kalbos sinonimų rūšys?
7. Apibūdinkite sisteminius kalbos ir kontekstinius šnekos sinonimus. Pailiustruokite pavyzdžiais. Koks yra daugiareikšmių žodžių santykis su sinonimais?
8. Kuo skiriasi absoliutieji ir diferenciniai sinonimai? Pateikite pavyzdžių.
9. Apibūdinkite ideografinius ir stilistinius sinonimus. Pateikite pavyzdžių.
10. Apibendrinami tai, kas pasakyta, sudarykite leksikos sinonimų tipų (rūšių) lentelę ir pateikite pavyzdžių.

Skyrimo pagrindas	Sinonimų tipas	Pavyzdžiai

11. Bendrais bruožais anotuokite A. Lyberio „Sinonimų žodyną“.
12. Parinkę 3–4 gausesnius sinonimų lizdus, aptarkite jų sandarą, sudarykite aprašo modelį. Aptarkite dominantę: kodėl ja eina tas, o ne bet kuris kitas sinonimas. Kas sudaro sinonimų virtinę (eilutę). Kokie aiškinimai (sutrumpinimai) vartojami žodyne ir pan.
13. Aptarkite A. Lyberio „Sinonimų žodyno“ sinonimų šaltinius. Nurodykite bendrinėje kalboje vartojamų sinonimų. Parinkite žemaičių ir kitų tarmių sinonimų. Raskite darybinių sinonimų.
14. Aptarkite A. Lyberio „Sinonimų žodyno“ sinonimų kilmę. Paanalizuokite, kaip santykiauja lietuviški ir skolintiniai sinonimai.

15. Aptarkite A. Lyberio „Sinonimų žodyno“ trijų lizdų (dominančių) sinonimus pagal jų funkciją – žanrinį priklausymą.
16. Aptarkite A. Lyberio „Sinonimų žodyno“ trijų lizdų sinonimus pagal jų stilistinius – ekspresinius atspalvius. Sudarykite sinonimų funkcijų lentelę.
17. Pasirinkto autoriaus tekste raskite dominančių *eiti, kalbėti, miegoti* ir kt. sinonimų, aptarkite jų šaltinius, kilmę ir darybą. Patikrinkite, ar autoriaus sinonimai įtraukti į „Sinonimų žodyną“.
18. Kokie žodžiai neturi sinonimų?
19. Kokią reikšmę turi sinonimų vartojimas įvairių funkcinių stilių leksikoje? Kur sinonimų vartojimas yra privalumas ir kur – trūkumas, nepageidaujamas reiškinys?
20. Pasirinkto autoriaus tekste raskite keletą tarmybių ir patikrinkite, ar jos įtrauktos į „Sinonimų žodyno“ sinonimų vartinę (eilutę). Kokias išvadas padarytumėte apie sinonimų vartojimo reikšmę prozos kalboje.
21. Patikrinkite, ar Jūsų gimtosios tarmės leksikos tarmybės nurodomos sinonimų vartinėje (eilutėje).

Papildomi klausimai

5. Homonimija

1. Homonimijos samprata. Apibūdinkite įvairių kalbos lygmenų homonimiją.
2. Kuo leksikos homonimai skiriasi nuo kitų homonimų? Palyginkite leksikos homonimų sampratą ir apibrėžimus keliuose šaltiniuose. Koks yra homonimijos santykis su polisemija?
3. Paaiškinkite teiginį, kad daugiareikšmiškumo riba yra homonimijos pradžia. Kaip išvengiama žodžio dviprasmiškumo šnekoje ir rašytiniame tekste?
4. Kaip leksikos homonimai pateikiami žodynuose? Kaip skirstomi leksikos homonimai? Aptarkite leksikos homonimų kilmės būdus ir pailustruokite pavyzdžiais iš „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ arba „Lietuvių kalbos žodyno“. Plačiau apibūdinkite darybinius homonimus.
5. Kas yra morfologinė homonimija? Apibrėžkite reguliariosios homonimijos ir nereguliosios homonimijos sąvokas. Pateikite pavyzdžių.
6. Aptarkite morfologinių homonimų (homofonų), homofonų ir homografų sąvokas. Pateikite pavyzdžių. Raskite bent keliolika homofonų porų, suskirstykite jų narius pagal priklausymą kuriai kalbos daliai.
7. Aptarkite homofonų susidarymo (kilmės) priežastis. Nurodykite homofonų porų, kurių nariais eina:
  - a) giminiškų žodžių formos ir
  - b) negiminiškų žodžių formos.
8. Pasirinktame tekste raskite žodžio formų ir parinkite joms homonimų atitikmenų. Aptarkite homofonų narių leksinę ir gramatinę reikšmę.

Papildomi klausimai

6. Antonimija

1. Aptarkite antonimijos sąvoką. Kas sudaro antonimijos loginį ir semantinį pagrindą? Kaip skirstomi antonimai? Leksinės antonimijos samprata. Antonimikos samprata.
2. Remdamiesi literatūra, aptarkite *konversijos* ir *konversyvu* sąvoką. Pa-teikite pavyzdžių.
3. Aptarkite J. Ermanytės „Antonimų žodyno“ (Vilnius, 1985) sandarą ir šaltinius.
4. Aptarkite antonimų darybos būdus. Sugretinę antonimų poras, nurodykite darybos afiksus. Skirkite antonimus su lietuviškais ir skolintais (tarp-tautiniais) afiksais.
5. Remdamiesi I. Ermanytės „Antonimų žodynu“, nurodykite antonimų kilmės atvejų pavyzdžių.
6. Remdamiesi I. Ermanytės straipsniais, aptarkite enantioseminijos sąvoką.
7. Pasirinkite autoriaus veikalą ir raskite jame antonimų vartojimo pavyz-džių. Aptarkite antonimų rūšis, darybą, apibūdinkite antonimų vaidmenį.
8. Aptarkite antonimų funkcijas. Raskite antonimais pagrįstų patarlių ir kitų smulkiosios tautosakos vienetų pavyzdžių.
9. Kokios stilistinės figūros paremtos antonimais?

Papildomi klausimai

II. ONOMASIOLOGIJA

7. Bendriniai žodžiai (apeliatyvai)

1. Remdamiesi teorine literatūra (V. Urbutis. Žodžių darybos teorija. V., 1978 ir kt.), aptarkite sąvokų *onomasiologija* ir *semasiologija* skirtumus.
2. Remdamiesi teorine literatūra (A. Maceina. Lietuvių kalbos filosofija. I. Kalba ir žmogus. II. Kalba ir daiktas (ypač 2. p. 26–39) – kn. Daiktas ir žodis – „Aidas“. 1998; to paties. Filosofijos keliu. III. Santykis su kalba. IV. Gimtoji kalba ir mąstymas. V. Kalba kaip „regėjimo kampas“ – kn. Raštai VI. Bendrieji filosofijos klausimai. Vilnius. „Mintis“, 2000), paaiškinkite sąvokas *nominacija* ir *nominacinė veikla*, *daikto ir žodžio santykis*. Aptarkite žodį kaip vardinį, žodžio vardinamąją funkciją susiekite su nominacine žodžio reikšme.
3. Kuo remdamiesi skiriame motyvuotus ir nemotyvuotus žodžius? Ar skiriasi motyvuotų ir nemotyvuotų žodžių leksinės reikšmės? Jeigu taip, tai kuo?
4. Paaiškinkite, kas yra *motyvuotės pagrindas*, *motyvuojamas žodis*, *motyvuotės požymiai*. Pateikite pavyzdžių. Kokios skiriamos motyvuotės rūšys? Kas yra onomatopėja? Kaip suprantate sąvokas *pirminė* ir *antrinė motyvuotė*?
5. Iš „DLKŽ“ išrinkite po 5 nemotyvuotus žodžius, fonetinės motyvuotės pavyzdžius, darybos motyvuotės pavyzdžius, semantinės motyvuotės pavyzdžius, aptarkite jų pamatinį žodį ir motyvuotės požymius.
6. Iš A. Lyberio „Sinonimų žodyno“ išrinkite po 5 skirtingos motyvacijos paukščių, grybų, žuvų, augalų pavadinimus.
7. Surinkite kuo daugiau senųjų lietuviškų mėnesių pavadinimų ir aptarkite jų motyvuotės požymius.
8. Paaiškinkite, kaip „laikosi“ žodžio motyvuotė. Nurodykite išblėsusios motyvuotės pavyzdžių.
9. Autoriaus tekste raskite keletą veikėjo pavadinimų ir paaiškinkite jų motyvuotes.
10. Remdamiesi dvikalbiais žodynais, palyginkite išrinktų pavadinimų (paukščių, žuvų, grybų ir pan.) ir jų atitikmenų latvių, anglų, vokiečių, prancūzų, rusų, lenkų ir kt. kalbose motyvuotės požymius.
11. Iš „Kalbos praktikos patarimų“, „Terminologijos taisyčių“, „Gimtosios kalbos“, „Kalbos kultūros“ pasirinkite darinių taisyčių. Susiekite darinio taisyčio argumentaciją su žodžio motyvuote (žr. Jakaitienė E. Dėl semantinės motyvacijos kaip kodifikavimo kriterijaus // Kalbotyra, T. 37(1), 1987, P. 102-105).

8. Tikriniai žodžiai (onimai)

1. Remdamiesi teorine literatūra, apibūdinkite tikrinių žodžių skirtumus nuo bendrinių. Pateikite pavyzdžių, kaip bendrinis žodis tampa tikriniu ir atvirkščiai – tikrinis bendriniu.
2. Apibrėžkite sąvokas *onimas*, *onimija*, *onomastika* ir *onomasiologija*. Kuo onomasiologija skiriasi nuo semasiologijos?
3. Kaip suskirstytumėte lietuvių kalbos vardyno turinį? Kokios yra svarbiausios lietuvių kalbos vardyno klasės (grupės)?

Asmenvardžiai

4. Ką laikome asmenvardžiais? Kaip jie skirstomi? Remdamiesi teorine literatūra pasirinktinai (Būga K. Apie lietuvių asmens vardus // Rinktiniai raštai. V., 1958. T. 1. P. 201–267; Salys A. Tikriniai vardai // Raštai. Roma, 1983. T. 2; Vanagas A. Lietuvių pavardžių žodynas. Įvadas // Vanagas A., Maciejauskienė V., Razmukaitė M. Lietuvių pavardžių žodynas. V., 1985. T. 1. P. 11–41; Vanagas A. Mūsų vardai ir pavardės. V., 1982; Vanagas A. Vardas // Lietuvių kalbos enciklopedija. 1999. P. 685–688; Vanagas A. Pavardės // Lietuvių kalbos enciklopedija. 1999. P. 466–472; Kuzavinis K., Savukynas B. Dabartinio lietuvių vardyno kilmė // Lietuvių vardų kilmės žodynas. V., 1987; Maciejauskienė V. Lietuvių pavardžių susidarymas XIII – XVIII a. V., 1991), apibūdinkite vardų atsiradimo laiką ir kilmės šaltinius. Aptarkite savo grupės narių, jų tėvų ir senelių vardus pagal kilmę.
5. Remdamiesi 4 užduotyje nurodyta literatūra, apibūdinkite vardų darybą.
6. Remdamiesi 4 užduotyje nurodyta literatūra, apibūdinkite pavardžių susidarymo laiką ir kilmės šaltinius.
7. Kas būdinga lietuvių vyrų ir moterų pavardžių darybai seniau ir dabar?
8. Kuo pravardės skiriasi nuo vardų ir pavardžių? Remdamiesi literatūra (Urbanavičiūtė Ž., Žičkutė V. Lietuvių pravardės // Kalbotyra, XXVI (1). P. 55–61; Butkus A. Lietuvių pravardės. V., 1995 ir kt.), aptarkite pravardžių atsiradimo priežastis, motyvacijos požymius ir kilmę.
9. Remdamiesi A. Butkaus knyga „Lietuvių pravardės“, sudarykite lietuvių ir lietuvių išorinį ir psichologinį portretą.
10. Kas yra slapyvardžiai? Kokios jų pasirinkimo priežastys? Aptarkite slapyvardžių kilmę ir darybą (pagal A. Vanago str. Lietuvių kalbos enciklopedija. V., 1999. P. 588–589).

Vietovardžiai

11. Ką laikome vietovardžiais, kaip juos skirstome? Paaiškinkite, ką reiškia *toponimas*, *toponimija* ir *toponimika* (*toponomastika*).
12. Remdamiesi teorine literatūra pasirinktinai (Jonikas P. Asmenvardžiai ir vietovardžiai. Lietuva // Lietuvių enciklopedija. Bostonas. T. 15. P. 555–571; Salys A. Tikriniai vardai // Raštai. T. 2. Roma, 1983; Vanagas A. K. Būga – lietuvių onomastikos pradininkas // Lietuvių kalbotyros klausimai. 1980. T. 20. P. 7-35; Vanagas A. Lietuvių vandenvardžiai. V., 1988; Vanagas A. Lietuvių hidronimų daryba. V., 1970; Vanagas A. Lietuvos miestų vardai. V., 1996), aptarkite vietovardžių kilmės ir sandaros dėsningumus. Susipažinkite su žymesniųjų Lietuvos miestų, upių, ežerų vardų kilme ir daryba.
13. Paaiškinkite, kam renkami, publikuojami ir tyrinėjami asmenvardžiai ir vietovardžiai? Kokios svarbiausios lietuvių vardyno tyrimo išvados?

Papildomi klausimai

III. KILMINĖ LEKSIKOS SKAIDA

9. Leksikos kilmė

Indigenioji leksika

1. Apibūdinkite dabartinės bendrinės lietuvių kalbos leksiką kilmės atžvilgiu. Kam reikia dabartinės kalbos leksikologijos kurse domėtis leksikos kilmę? Kokios skiriamos svarbiausios leksikos kilminės grupės? Paaiškinkite sąvokas *homogeninė leksika*, *indigenioji leksika*, *heterogeninė leksika*, *skolintinė leksika*. Aptarkite šių sąvokų terminų sinonimus.
2. Remdamiesi K. Būgos, E. Frenkelio, V. Mažiulio, S. Karaliūno, A. Sabaliausko, V. Urbučio, Z. Zinkevičiaus straipsniais ir etimologiniais žodynais, apibūdinkite pateikiamų žodžių kilmę. Padarykite išvadą: kaip nustatoma žodžių kilmė ir giminytė?
3. Remdamiesi A. Sabaliausko „Lietuvių kalbos leksika“. V., 1990, Z. Zinkevičiaus „Lietuvių kalbos istorijos“. V., 1986. T. 2., apibūdinkite paveldėtinę homogeninę leksiką laiko, vartojimo ploto ir turinio atžvilgiu, pailiustruokite pavyzdžiais.
4. Parinkite dešimt indoeuropiečių veldinių, pagrįskite jų kilmę atitikmenimis kitose kalbose. Sukurkite rišlų tekstą.
5. Nurodykite baltų, slavų ir germanų kalbų veldinių, aptarkite jų amžių.
6. Parinkite baltų ir slavų kalbų leksikos bendrybių ir lietuvių kalbos leksikos skirtybių.
7. Parinkite 10 baltų ir slavų kalbų leksikos bendrybių, sukurkite rišlų tekstą.
8. Parinkite baltų kalbų leksikos bendrybių ir skirtybių. Iš 10 baltų leksikos bendrybių sukurkite rišlų tekstą.
9. Raskite lietuvių kalbos unikaliosios leksikos pavyzdžių. Kuo paaiškinsite jų kilmę?
10. Apibendrinę tai, kas pasakyta, sudarykite veldinių lentelę:

Eil. Nr.	prokalbė	amžius	reikšmė	pavyzdžiai
1.	indoeuropiečių			
2.	baltų – slavų – germanų			
3.	baltų – slavų			
4.	baltų			

Skolintinė leksika

11. Paaiškinkite, kas, iš kur, kada ir kodėl buvo ir yra skolinama(si). Leksikos mainų problema (baltų – Pabaltijo finų, baltų – slavų kalbose). Apžvelkite lietuvių kalbos skolinius. Kuriuo pagrindu skiriamos rūšys: materialieji ir nematerialieji skoliniai. Kuriais būdais gaunami skoliniai? Paaiškinkite tiesioginių ir netiesioginių skolinių skirtumus. Koks yra tarpinės kalbos vaidmuo?
12. Remdamiesi K. Būgos, A. Sabaliausko, Z. Zinkevičiaus ir kt. darbais, nurodykite skolinių iš Pabaltijo finų, aptarkite jų atėjimo laiką ir turinį.
13. Pateikite skolinių iš germanų kalbų, nurodykite jų šaltinius ir atėjimo amžių, aptarkite K. Būgos pažiūras į germanizmus ir jų vertinimą naujaisioje literatūroje.
Kurie iš šių žodžių yra germanizmai: *amatas, asilas, gatvė, kambarys, karvė, kliepas, kunigas, kumetis, lapinis, pipiras, rakis, ropė, rūmas, spinta, stiklas, šilkas, štabas, ungurys, varna, vilna*.
14. Apibūdinkite lietuvių ir rytų slavų, lietuvių ir lenkų leksikos santykius, nurodykite skolinių iš slavų kalbų šaltinį, aptarkite jų atėjimo būdą ir laiką. Nurodykite antrinio (kartotinio, dvigubo) skolinimosi pavyzdžių. Remdamiesi V. Urbučio teiginiais, paaiškinkite artimosios ir tolimosios etimologijos sąvokas. Aptarkite slavizmų vaidmenį lietuvių kalbos leksikos raidoje.
15. Kuo svetimybės skiriasi nuo senųjų skolinių? Naudodamiesi literatūra, aptarkite svetimybės kilmės ir vartosenos bendrinės kalbos funkcinuose stiliuose atžvilgiu. Remdamiesi K. Būgos, P. Skardžiaus, A. Sabaliausko, V. Urbučio, Z. Zinkevičiaus ir kitų kalbininkų etimologijos tyrimais, aptarkite ir iliustruokite veldinių ir skolinių (svetimybių) skyrimo pagrindus. Remdamiesi leksikologų nuomone, aptarkite svetimybų sampratą. Kaip suprantate sąvokų *svetimybės plačiąja reikšme* ir *svetimybės siaurąja reikšme* skirtumą.
16. Iš „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ parinkite 10 slavizmų svetimybų ir pateikite jų lietuviškus atitikmenis.
17. Iš „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ parinkite 10 germanizmų svetimybų ir pateikite jų lietuviškus atitikmenis.
18. Kuo paaiškinamas svetimybų gajumas? Kaip suprantate savos ir skolintinės leksikos santykius? Susipažinkite su A. Piročkino darbu „Jono Jablonskio leksiniai taisymai“ (1970) ir aptarkite keliolika Jablonskio sulietuvintų svetimybų. Bendrais bruožais apžvelkite skolinių lietuvių kalboje istoriją.

Tarptautiniai žodžiai

19. Kaip formavosi *tarptautinio žodžio* samprata? Kas yra netikrieji tarptautiniai žodžiai. Naudodamiesi kalbotyros terminų žodynais, leksikologijos vadovėliais ir teorine literatūra (Pikčilingis J. Lietuvių kalbos stilistika, II d. V., 1976; Palionis J. Naujas „Tarptautinių žodžių žodynas“ // Kultūros barai, 1987. Nr. 7. P. 67–68), apibūdinkite tarptautinio žodžio sampratą. Nurodykite, kuo tarptautiniai žodžiai skiriasi nuo kitų skolininės leksikos grupių. Remdamiesi kelių autorių tarptautinių žodžių apibrėžimais, raskite jų bendrybes ir skirtumus.
20. Kaip apibrėžtumėte etnografizmo ir egzotizmo sąvokas? Parinkite 10 etnografizmų ir 10 egzotizmų pavyzdžių, aptarkite jų kilmės šaltinį ir funkcijas.
21. Paaiškinkite tarptautinių žodžių skyrimo požymius: turinys, kilmės šaltiniai, atėjimo laikas, vartosenos polinkiai, aplietuvinimas. Trumpai apibūdinkite tarptautinių žodžių kelią nuo originalo per kalbą tarpininkę iki dabartinės bendrinės leksikos. Koks yra tarpinės kalbos vaidmuo?
22. Apibūdinkite tarptautinių žodžių fonetinio aplietuvinimo polinkius. Remdamiesi „Tarptautinių žodžių žodynu“, sugretinkite žodžio originalo ir jo pavidalo lietuvių kalboje fonetinius (rašybos) skirtumus (balsių, priebalsių, dvibalsių atitikmenys). Apibūdinkite vadinamųjų citatų vartojimo polinkius.
23. Remdamiesi literatūra (Skardžius P. Svetimybės aplietuvinimas // Gimtoji kalba. 1936. 6 sąs. P. 90–91, taip pat jo Rinktiniai raštai. 2. Bendrinės kalbos dalykai. V., 1997 ir kt.), paaiškinkite, kaip suprantate tarptautinių žodžių morfologinį aplietuvinimą (gramatinimą). Pailiustruokite daiktavardžių, būdvardžių ir veiksmažodžių gramatinimo atvejus, nurodykite gramatinimo laipsnį ir priemones.
24. Iš pasirinkto publicistikos teksto išrinkite 10 tarptautinių žodžių ir, remdamiesi „Tarptautinių žodžių žodynu“ (2000) ar panašiu žodynu, juos aptarkite:
  - a) apibūdinkite teminę priklausomybę (vieną ar daugiau sričių, kur vartojamas šis žodis),
  - b) nurodykite žodžio originalą ir paaiškinkite jo etimologiją,
  - c) aptarkite žodžio aplietuvinimą (jeigu reikia, nurodykite atėjimo būdą ir tarpinę kalbą),
  - d) remdamiesi senesniais tarptautinių žodžių žodynais arba žodžio vartojimu senesniuose tekstuose („Aušra“, „Varpas“, tarpukario leidiniai), palyginkite žodžio fonetinio aplietuvinimo bei gramatinimo dinamiką seniau ir dabar.

25. Aptarkite kalbininkų siekimą turtinti lietuvių kalbos leksiką jos išgalėmis. Panagrinėkite šį klausimą P. Skardžiaus darbo „Lietuviški tarptautinių žodžių atitikmenys“ (Čikaga. 1973) medžiaga, taip pat jo Rinktiniai raštai. 2. Bendrinės kalbos dalykai. V., 1997., žr. Mikulėnienė D. Tarptautinių žodžių lietuviškų atitikmenų atrankos kriterijai // Pranas Skardžius – bendrinės kalbos teoretikas ir ugdytojas. Seminaro tezės. V., 1999. P. 16–17. Ar taisytumėte tarptautinių žodžių vartojimą šiuose tekstuose (pavyzdžiai).
26. Apžvelkite, ką mokslininkai ir kalbininkai sako apie tarptautinių žodžių vartojimo polinkius ir tikslumą. Pasvarstykite, kuo naudingas ir kuo žalingas tarptautinių žodžių vartojimas vietoj (greta) lietuviško žodžio.
27. Pailiustruokite šį klausimą V. Vitkausko, V. Rudaitienės ir kt. kalbininkų straipsnių pavyzdžiais. Susipažinkite su Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pareiškimu „Dėl svetimybų vartojimo“, žr. Nevartotinos naujosios svetimybės // Gimtoji kalba, 1993. Nr. 7. P. 26–28.
28. Išstudijavę „Neteiktinų svetimybų ir jų darinių sąrašą“, aptarkite žodyno klaidas ir jų lietuviškus pakaitus. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo 1994 05 26 Nutarimas Nr. 46 „Dėl neteiktinų svetimybų ir jų darinių sąrašo“ // Gimtoji kalba. 1994. Nr. 8–9. P. 38–42.
29. Pasirinktos srities tekste raskite 10 naujųjų anglicizmų ir pabandykite juos pakeisti lietuviškais atitikmenimis.
30. Nurodykite keliolika jūsų namų aplinkoje vartojamų svetimybų ir pateikite jų lietuviškų atitikmenų.
31. Apibendrinę tai, kas pasakyta, sudarykite skolinčinės leksikos lentelę:

Leksikos grupė	Atėjimas			Aplietuvinimo laipsnis	Vartoseną	
	šaltinis	laikas	būdas		sritis	norma
senieji skoliniai						
svetimybės						
tarptautiniai žodžiai						
egzotinė leksika						

Vertiniai. Hibridai

31. Aptarkite vertinių vaidmenį turtinant lietuvių kalbos leksiką, pailiustruokite senųjų autorių ir dabartinės kalbos vertinių pavyzdžiais. Įsidėmėkite nenorminių vertinių pavyzdžių (žr. 1. 2. Neteiktini vertiniai. Į pagalbą Valstybinei kalbai // Gimtoji kalba. 1993. Nr. 1, 5, 6 ir 7 d.; Nr. 3. 3 d. Nr. 4, 5; 4 d. Nr.6).
32. Remdamiesi teorine literatūra (Keinys S. Lietuvių kalbos hibridai: Sąvoka, rūšys ir normiškumas // LTSR Mokslų akademijos darbai. Ser. A, 3(88), 1984), nurodykite hibridinės darybos žodžių (daiktavardžių, būdvardžių, veiksmažodžių) su skolinta šaknimi, bet lietuviška priesaga ir priešingai – pavyzdžių, kur prie lietuviškos šaknies dedama skolintinė priesaga).
33. Susipažinę su „Žodžių sandaros klaidų sąrašu“ (2. Žodžių sandaros klaidos // Gimtoji kalba. 1993. Nr. 1. P. 20–25), aptarkite neteiktinų žodžių su svetimais elementais sandaros klaidas, suskirstykite klaidas ir jų taisymsus pagal kalbos dalis.
34. Kuo paaiškintumėte leksikos gryninimo ir puristinių tendencijų skirtumą. Susipažinkite, ką rašo P. Skardžius straipsnyje „Kalbos mokslas ir purizmas“ // Draugas. 1982. 05. 20. Nr. 119 (20), taip pat jo Rinktiniai raštai. 2. Bendrinės kalbos dalykai. V., 1997. P. 519–523.

10. Leksikos plėtra

1. Paaiškinkite, kaip suprantate teiginį, kad leksika yra jautriausias pakitimams kalbos lygmuo. Kaip kinta leksika – kiekybiškai ir kokybiškai? Skoliniai kaip leksikos plėtos atvejais.
2. *Naujažodis – neologizmas – naujadaras*: sąvokų skirtumai.
3. Sisteminiai ir knyginiai (autoriniai) naujadarai. Pateikite pavyzdžių.
4. Naujažodžių rūšys. Reikalavimai geram naujažodžiui. Naujažodžių amžius – kodėl vieni naujadarai prigija, kiti – ne? Pailiustruokite senesniais ir naujesniais pavyzdžiais.
5. Naujadarų darybos būdai. Kokie darybos polinkiai būdingi K. Sirvydo naujadarams, kokie – vienos kurios terminijos srities naujadarams?
6. Vertinio samprata. Kokios yra vertinių rūšys? Kaip vertiniai traktuojami normos atžvilgiu? Pailiustruokite vartojamų ir neteiktinų vertinių pavyzdžiais.
7. Semantikos (reikšmės) naujadarai – apibrėžkite ir pateikite pavyzdžių. Remdamiesi literatūra (P. Skardžius. Verstiniai ir reikšminiai skoliniai // Gimtoji kalba, 1938, 10 sąs. P. 145–149, taip pat jo Rinktiniai raštai. 2. Bendrinės kalbos dalykai. V., 1997. P. 277–281), išrinkite iš „Kalbos praktikos patarimų“ arba „Administracinės kalbos kultūros“ po 10 vertinių ir 10 vertalų, aptarkite jų originalą ir skirtumus. Kodėl reikia vengti vertalų?
8. Iš grožinės literatūros, publicistikos, periodikos parinkite vieną – du autorinius naujadarus. Rastus naujadarus aptarkite kilmės, darybos ir normos atžvilgiu.
9. Aptarkite kurio nors terminų žodyno naujadarus kilmės, darybos ir normos atžvilgiu.
10. Kodėl vieni žodžiai išsilaiko šimtmečiais, o kiti – greitai pasensta. Paaiškinkite, kas yra aktyvusis žodynas (aktyvioji žodija). Pabandykite tai susieti su žodžių dažnumu.
11. Nurodykite žodžių senėjimo priežastis. Kaip apibrėžtumėte pasyvųjį žodyną, pasyviąją žodiją? Kokie žodžiai laikomi archaizmais? Pailiustruokite senųjų raštų pavyzdžiais. Kokie žodžiai laikomi istorizmais? Kokios jų funkcijos? Archaizmai ir jų aktualizacija grožinėje literatūroje.
12. Perskaitykite A. J. Greimo straipsnį „Lietuvių kalbos senumas ir jaunystė“ (kn. Algirdas Julius Greimas. Iš arti ir iš toli. Vilnius: Vaga, 1991. P. 341–352.). Aptarkite autoriaus požiūrį į lietuvių kalbos leksikos savitumą, kitų kalbų įtaką. Kaip Greimas nubrėžia lietuvių kalbos leksikos ateitį?
13. Apibendrinami lietuvių kalbos leksikos kilmę ir plėtrą, sudarykite leksikos amžiaus (chronologijos) medį. Iliustruokite jį ryškiausiais pavyzdžiais.

IV. LEKSIKOS SISTEMA

11. Tarminė leksikos skaida

1. Ką laikome tarmybėmis (dialektizmais)? Kaip skirstomos tarmybės?
2. Kas yra leksikos tarmybės?
3. Kam leidžiami tarmių (šnektų) žodynai? Kokios jų rūšys? Aptarkite tarmių žodynus.
4. Kaip skirstomos leksikos tarmybės? Naudodamiesi V. Vitkausko „Šiaurės rytų dūnininkų žodyno“ (V., 1976) įvadinio straipsniu, apibrėžkite ir iliustruokite.
5. V. Vitkausko „Šiaurės rytų dūnininkų žodyne“ raskite po 10 leksinių, darybinių ir semantinių žemaitybių.
6. G. Naktinienės, A. Paulauskienės, V. Vitkausko „Druskininkų tarmės žodyne“ (1988) raskite po 10 leksinių, darybinių ir semantinių dzūkybių.
7. A. Vidugirio „Zietelos šnektos žodyne“ (V., 1998) raskite po 10 leksinių, darybinių ir semantinių rytietybių.
8. „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ raskite po 5 rytietybių, žemaitybių ir dzūkybių pavyzdžius, nurodykite, kas iš jų leksikos tarmybės, kas semantinės ir kas – etnografinės.
9. Kokie tarmių žodžiai dedami į „Dabartinės lietuvių kalbos žodyną“ ir kokie – ne? Paaiškinkite, kodėl?
10. Naudodamiesi literatūra („Lietuvių kalbos atlasas“, t. 1. – V., 1977; Lietuvių kalbos tarmės: Chrestomatija. V., 1970, kiti tarmių aprašai), išrinkite 10 – 15 pasirinktos tarmės (šnektos) žodžių, aptarkite jų reikšmes, rūšis ir santykį su bendrinės kalbos žodžiais.
11. Iš Vaižganto, I. Simonaitytės, J. Baltušio, M. Katiliškio, R. Granausko ir kt. autorių parinkite tarmybių ir aptarkite jų vaidmenį tekste.
12. Užrašykite savo gimtosios šnektos žodžių ir posakių. Patikslinkite, ar jūsų žodžiai įtraukti į „Dabartinės lietuvių kalbos žodyną“.
13. Parinkite pavyzdžių, iliustruojančių tarmybių leksines funkcijas:
  - a) naujiems daiktams pavadinti,
  - b) svetimybėms pakeisti,
  - c) geresniam stilistiniam ar darybos sinonimui sukurti.
14. Remdamiesi J. Pikčilingio „Lietuvių kalbos stilistika“ (II d. V., 1974), aptarkite stilistines tarmybių funkcijas:
  - a) veikėjų kalbos individualizavimas ir tipizavimas,
  - b) vietinio kolorito sukūrimas,
  - c) bendrinės kalbos žodžio ekspresinių variantų ar sinonimų pateikimas.
15. Kuo šiandien pasireiškia bendrinės kalbos ir tarmių leksikos sąveika ir bendrinės kalbos įtaka tarmių leksikai?
Papildomi klausimai

12. Stilistinė leksikos įvairovė

1. Prisiminkite, kokias funkcijas, be vardinamosios, turi žodžiai.
2. Kaip apibūdintumėte sąvoką *funkcinis stilius*? Kokie jie skiriami?
3. Kurie žodžiai būdingi vienam ar kitam funkciniam stiliui?
4. Apibūdinkite, kas yra konotacija, konotacinė reikšmė, stilistinė konotacija. Parinkite pavyzdžių ir, remdamiesi komponentinės analizės principais, nurodykite bendrąsias ir skiriamąsias žodžių semas.
5. Nurodykite savaime stilistiškai nuspalvintų žodžių pavyzdžių. Apibūdinkite jų atspalvius.
6. Parinkite pavyzdžių, kuriems stilistinę spalvą teikia darybos formantai. Nurodykite šių žodžių stilistines skirtybes.
7. Naudodamiesi A. Lyberio „Sinonimų žodynu“, aptarkite dviejų – trijų dominančių sinonimų funkcinį – žanrinį priklausymą.
8. Naudodamiesi A. Lyberio „Sinonimų žodynu“, pasirinktų dviejų – trijų dominančių sinonimus suskirstykite pagal jų emocinius – ekspresinius atspalvius.
9. Iš originalios grožinės literatūros teksto parinkite dominančių *eiti, kalbėti, valgyti* sinonimų ir apibūdinkite jų diferencinius požymius. Raskite pavyzdžių, rodančių, kaip įvairiai autorius įvardija veikėjus. Apibūdinkite jų emocinius – stilistinius atspalvius.
10. Aptarkite tautosakas (dainų, pasakų, raudų) – veikėjų asmenų (motina, sūnus ir kt.) įvardijimų emocinius – ekspresinius atspalvius.
11. Remdamiesi B. Jasiūnaitės straipsniu „Endriejaviškių pejoratyvinė leksika (neigiamieji žmogaus apibūdinimai)“ // Kalbotyra. 1995. T. 44 (1). P. 35–57, taip pat „Lietuvių dialektologijos skaitiniai“ T. 1. Sudarė Zofija Babickienė, Birutė Jasiūnaitė. V., 1999. P. 300–325, paaiškinkite, ką suteikia šnekamosios kalbos (kon)tekstui stilistiškai nuspalvinta leksika?
12. Kodėl moksliniam stiliui neprireikia stilistiškai konotuotos leksikos?

Papildomi klausimai

13. Terminologija

1. Apibūdinkite, kokie žodžiai laikomi profesine leksika (profesionalizmais). Nurodykite pavyzdžių. Kuo skiriasi bendroji ir specialioji, arba profesinė, leksika?
2. Paaiškinkite, kuo profesionalizmas skiriasi nuo profesinių žargonų. Aptarkite sąvokas *žargonas*, *argo*, *žargonybė* (*žargonizmas*), *argotizmas*, *slengas*. Kas joms bendra ir kas skirtinga? Aptarkite žargonų kilmę ir darybą. Apibūdinkite žargonų vartojimo grožinės literatūros tekstuose paskirtį.
3. Paaiškinkite sąvokos ir termino *terminas* kilmę ir esmę.
4. Kas bendra ir skirtinga sąvokoms *terminija*, *terminologija* ir *terminografija*?
5. Apibrėžkite, ką nagrinėja terminologija? Kokius uždavinius kelia ir sprendžia terminologai šiandien?
6. Remdamiesi terminologų darbais, sukonkretinkite sąvokas: *terminų kūryba*, *terminų daryba*, *terminų tvarkyba*.
7. Aptarkite bendruosius teorinius terminijos bruožus (St. Šalkauskio terminologinės pažiuros). Pailiustruokite tai vienos kurios mokslo šakos terminų istorija ir dabartine medžiaga (pavyzdžiui, Auksoriūtė A. L. Ivinskio mikologijos terminai // Terminologija, 7, 2000. P. 48–58; Kazlauskaitė G. Lietuviškų ir tarptautinių fonetikos terminų sinonimija // Terminologija, 7, 2000. P. 25–30; Keinys St. Pr. Skardžiaus terminologijos srities veikla ir jos reikšmė // Terminologija, 6, 2000. P. 69–77).
8. Aptarkite ir pailiustruokite terminijos formavimosi būdus: *terminų daryba*, *terminologizacija*, *terminų skolinimasis*. Kokią įtaką lietuvių terminų kūrybai daro kitų kalbų terminai? Pasvastykite, kurios srities terminija lietuviškesnė ir kodėl?
9. Susipažinkite su Kazimiero Gaivenio, Stasio Keinio, Jono Klimavičiaus, Angelės Kaulakienės ir kt. terminologų darbais, apžvelkite terminų darybos būdus. Naudodamiesi straipsniais apžvelkite kai kurių terminų kilmę (K. Gaivenis. Terminijos įvairenybės // Terminologija 6, 2000. P. 105–110.).
10. Kokia terminų kūrybos ir darybos padėtis Nepriklausomoje Lietuvoje. Kokie aktualiausi terminų norminimo ir terminų vartosenos klausimai. Remdamiesi terminologų darbais (Gaivenis K., Kaulakienė A. Ekstralingvistiniai terminų norminimo principai // Kultūra ir visuomenė. Mokslo darbai. Kaunas, 1996, straipsniais žurnale „Terminologija“ ir kt.), apibūdinkite pasitaikančias terminų darybos ir vartosenos negeroves.

14. Terminografija

1. Prisiminkite sąvokas *terminas, terminija, terminologija*. Koks jų ryšys su terminografija?
2. Kokie reikalavimai keliami geram terminų žodynui? (žr. Bendrieji terminų žodynų rengimo reikalavimai // Gimtoji kalba, 2000, Nr.3). Pagrįskite savo nuomonę dviejų – trijų naujausių terminų žodynų įvertinimais.
3. Ką žinote apie seniausius terminų žodynus? Ką laikytumėte terminografijos pradininku ir šios srities pionieriais? Kuo reikšmingi pirmieji mūsų terminų žodynai? Skaitykite: Gaivenis K. Jurgis Pabrėža // Vardai ir žodžiai. Vilnius, 1971; Jurgis Pabrėža (1771 – 1849) Vilnius, 1972; Auksoriūtė A. Lauryno Ivinskio žodynų terminija // Lituanistika, 1999, Nr. 2 (38).
4. Kokie svarbiausieji terminų žodynų klasifikavimo principai?
5. Anotuokite tris naujausius vienos ar kelių sričių terminų žodynus.
6. Kas būdinga pastarojo dešimtmečio terminų žodynams (Turinys. Apimtis. Kalba (kalbos). Norminimas). Ar lietuviškėja mūsų terminų žodynai?
7. Kurių sričių terminų žodynų dar pasigendame ir kodėl?

Papildomi klausimai

V. FRAZEOLOGIJA

15. Frazeologija

1. Aptarkite sąvokas: *frazė, frazema, frazeologizmas, perifrazė*. Kuo frazeologizmas skiriasi nuo žodžių junginio?
2. Parinkite keletą lietuvių frazeologizmų apibrėžimų („Frazeologijos žodynas“. Rengė I. Ermanytė ir kt., redagavo J. Paulauskas – Lietuvių kalbos institutas, 2001 ir kt.) ir sugretinkite jų bendrus ir skirtingus požymius.
3. Apibūdinkite frazeologizmą kaip nominacijos vienetą. Kas įvardijama frazeologizmais? Atsakymo ieškokite J. Paulausko „Sisteminiam lietuvių kalbos frazeologijos žodyne“ (V., 1995). Kas frazeologizmais neįvardijama?
4. Apibūdinkite frazeologizmų semantiką. Apžvelkite frazeologizmų klasifikacijas pagal semantiką.
5. Kokie esminiai frazeologizmų gramatinės sandaros bruožai? Apžvelkite dvinarių ir kitokių frazeologizmų sudaromųjų žodžių gramatinį sintaksinį ryšį. Apibūdinkite palyginamuosius frazeologizmus.
6. Kaip paaiškinsite frazeologizmo reikšmės pastovumo santykį su variantų buvimu. Raskite gramatinių, sintaksinių, leksinių variantų pavyzdžių.
7. Kuo pasižymi frazeologizmų leksika? Kas eina frazeologizmų sudaromaisiais žodžiais? Kokie žodžiai dažniausi ir kodėl?
8. „Frazeologijos žodyne“ raskite po 5 sinoniminius, antoniminius ir daugiareikšmius frazeologizmus. Aptarkite sinoniminių frazeologizmų stilistinius – ekspresinius atspalvius.
9. Iš „Frazeologijos žodyno“ parinkite pavyzdžių, apibūdinančių žmogaus išorę ir asmenybės bruožus. Aptarkite frazeologizmų stilistinę – ekspresinę įvairovę.
Sudarykite frazeologinį moters teigiamą/neigiamą paveikslą.
Sudarykite frazeologinį vyro teigiamą/neigiamą paveikslą.
10. Parinkite kalbėjimo reikšmės frazeologizmų. Aptarkite jų semantiką, stilistinius atspalvius ir leksiką.
11. Parinkite laiko reikšmės frazeologizmų. Aptarkite jų stilistinius atspalvius, semantiką ir leksiką.
12. Frazeologijos kilmė ir plėtra. Kaip skiriama lietuviškoji ir nelietuviškoji frazeologija. Apibūdinkite lietuviškos frazeologijos šaltinius: tarmės ir šnekamoji kalba; patarlės ir priežodžiai; autoriniai frazeologizmai.
13. Aptarkite skolintinės frazeologijos šaltinius ir aplietuvavimo bruožus. Parinkite neverstinių frazeologizmų (citatų).

Parinkite verstinių frazeologizmų, nurodykite jų originalo formą ir atsiradimo aplinkybes, aptarkite jų aplietuvinimą. Koks yra tarpinių kalbų vaidmuo?

14. Parinkite iš „Frazeologijos žodyno“ 10 frazeologizmų. Raskite juos atitinkančių latvių, studijuojamos užsienio kalbos frazeologizmų. Remdamiesi J. Pikčilingio „Lietuvių kalbos stilistika“ (II d., V., 1974), nustatykite, kurie iš jų analogai, kurie adekvatai.
15. Apžvelkite lietuvių kalbos frazeologijos žodynus. Apibūdinkite jų turinį, sandarą, frazeologizmų pateikimo ir reikšmės aiškinimo būdus. Aptarkite žodynų autorių indėlį į frazeologijos mokslą.

Papildomi klausimai.

VI. KURSO APIBENDRINIMAS

16. Kurso apibendrinimas

Lietuvių kalbos leksika šiandien: vartojimas ir norminimo perspektyvos.

Leksikologijos kaip mokslo šakos (disciplinos) tapatumas.

Leksikologijos tyrimų apžvalga.

Naujausieji lietuvių leksikologijos darbai.

Vincentas Drotvinas
LEKSIKOLOGIJOS UŽDUOTYS
Studento knyga

Tir. 150 egz. 2 sp. 1. Užsak. Nr. 03-02
Išleido Vilniaus pedagoginis universitetas, Studentų g. 39, LT-2004 Vilnius
Maketavo ir spausdino VPU leidykla, T. Ševčenkos g. 31, LT-2009 Vilnius
Kaina sutartinė